

Osnivanje veterinarskog školstva i organizacija civilnog i vojnog veterinarstva u Europi od 18. do 19. stoljeća

P. Džaja*, S. Sinković, M. Palić, J. Mihalj i K. Severin

Sažetak

U radu je prikazano osnivanje veterinarskog školstva od samog početka u Lyonu 1762. g. do 1919. kada je osnovan Veterinarski fakultet u Zagrebu, a spomenuti su i osnivači, odnosno ravnatelji nekih tadašnjih veterinarskih škola. Prikazan je i pregled civilne i vojne organizacije veterinarstva po pojedinim tadašnjim državama. Budući da su veterinari u Hrvatskoj bili većinom školovani u Beču, to ćemo razvoj školstva i veterinarstva u Beču obraditi u posebnom radu. U Francuskoj je 1880. g. uz 419 vojnih veterinarina djelovalo i 3 015 civilnih veterinarina, ili ukupno 3 434 veterinarina. U talijanskoj vojsci ukupno je bilo 142 veterinarina, a u španjolskoj vojsci je 1881. g. bilo ukupno 252 veterinarina. U belgijskoj vojsci 1868. g. bilo je 34 vojnih dok je bilo i 392 civilnih veterinarina, a u Austriji u civilnoj službi bio je 297 veterinarina. U Saskoj 1874. g. djeluje više od 200 civilnih veterinarina i oko 40 vojnih veterinarina, koji od 1864. g. imaju zajedničko veterinarsko društvo. U Prusiji se iz Naredbe od 21. 5. 1875. g. veterinarstvo potpuno odvaja od lječništva, a uz vojne

veterinare bilo je ukupno 1 700 civilnih veterinarina, i to 39 oblasnih, 422 kotarska, 16 graničnih i oko 1 000 privatnih veterinarina. U Badenu su djelovala 54 kotarska veterinarina, 65 u slobodnoj praksi i 20 vojnih veterinarina i veterinarskih referenata, a u Württembergu je bilo 268 civilnih veterinarina i 31 veterinar uposlen u vojsci. Nastava je u 19. stoljeću u Francuskoj u Lyonu od 1813. g. trajala 2, odnosno 3 godine, a od 1825. g. trajala je 4 godine. U Španjolskoj je nastava trajala 4, odnosno 5 godina. U Mađarskoj je u Budimpešti nastava 1851. g. godine trajala 2 semestra, a od 1875. g. trajala je 3 godine da bi od 1899. g. bila produžena na 4 godine, potom od 1922. g. studij traje 9, a od 1951. g. 10 semestara. U Njemačkoj je u Hannoveru nastava do 1845. g. trajala 2 godine, a od 1851. produžava se na 3 godine. U Berlinu nastava od 1836. g. traje 6 ili 7 semestara, a od 1878. g. sva je nastava produžena na 7 semestara. U Njemačkoj je u Münchenu studij od 1790. g. trajao 3 godine.

Ključne riječi: veterinarsko školstvo, civilno i vojno veterinarstvo, Europa

Dr. sc. Petar DŽAJA*, dr. med. vet., redoviti profesor, (dopisni autor, e-mail: dzaja@vef.hr), Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska; Sonja SINKOVIĆ, dr. med. vet., Hrvatski veterinarski institut Zagreb, Hrvatska; Magdalena PALIĆ, dr. med. vet., Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska; Josip MIHALJ, dr. med. vet., Veterinarska ambulanta Soljani, Hrvatska; dr. sc. Krešimir SEVERIN, dr. med. vet., redoviti profesor, Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska

Uvod

Osnivanje veterinarskih škola: Lyon 1762. g., Aflort 1765. g., Torino 1769. g., Göttingen 1771. g., Kopenhagen 1773. g., Scara (Švedska) 1774. g., Podova 1774. g., Beč 1777. g., Hannover 1778. g., Dresden 1780. g., Freiburg 1783. g., Karlsruhe 1784. g., Budimpešta 1786. g., Milano 1787. g., Marburg 1789. g., Berlin 1790. g., Berlin 1790. g., München 1790. g., Würzburg 1791. g., London 1792. g., Madrid 1793. g., Saragosi, Gordovi, Leonu i Vilni 1804. g., Bern 1805. g., Petrograd 1808. g., Napulj 1815. g., Bolonja 1819. g., Rim, Modena, Parma, Camerin, Ferrari, Peruđa, Urbin, Palermo, Macerato i Pisa 1816. g., Zürich 1819. g., Stockholm 1820. g., Stuttgart 1821. g., Utrecht 1821. g., Toulouseu 1825. g., Edinburgh 1825. g., Giesen 1829. g., Lisabon 1830. g., Abul Zebel kraj Kaira 1830. g., Brüssel 1832. g., Charakov 1839. g., Varšava 1840. g., Dopart 1848. g., Boston 1848. g., Carigrad 1849. g., New York 1857. g. i 1875. g., Bukurešt 1861. g., Montereal 1866. g., Kazan 1874. g., Tokio 1880. g., Lavov 1881. g., Santiago-Čile, Santa Catarina –Brazil, Lahore 1882., Pennsylvanija 1885. g., Kijev 1898. g., Kursk 1900. g., Novočerskask 1907. g., Odessa 1918. g., Omsk 1918. g., Saratov 1918. g., Lenjingrad 1919. g. Veterinarski fakultet u Zagrebu osnovan je 1919. g. i kao autor ovog članka mogu slobodno navesti da je njegova preteča bilo osnivanje Zemaljske potkivačke škole u Zagrebu 1885. g.¹ Sovjetski Savez je od carske Rusije naslijedio 4 visoka veterinarska učilišta, a od 1918.-1951. g. osnovao je nova 33 veterinarska fakulteta ili visoke škole (veterinarske institute) tako da je 1974. g. imao 37 veterinarskih pedagoško-znanstvenih ustanova. Čehoslovačka je do revolucije imala 1 veterinarski fakultet (Brno), a poslije je osnovan još jedan u Košicama. U građanskom statusu Poljska je imala dvije veterinarske škole

(Warszawa i Lavov), a nakon revolucije osnovane su još 3 veterinarske škole (Wroclaw, Lublin i Kortowo). Rumunjska je do 1945. g. imala veterinarski fakultet u Bukureštu, a nakon Drugog svjetskog rata osniva još tri (Cluj, Iasi, Timisoar). U podizanju veterinarskih škola prevladava nacionalna komponenta. Tako u bivšoj SFRJ Hrvati imaju fakultet u Zagrebu, Bosanci u Sarajevu, Slovenci u Ljubljani i Srbi u Beogradu. U bivšem SSSR je isto tako: jermenska veterinarska škola je u Jerevanu, azarbejdžanska u Korovaldu, bjeloruska u Vitebsku, estonska u Tartu, gruzijska u Tbilisiju, kazahska u Alma-Ati, kirgiska u Frunzu, letonska u Algavi, tadžiška u Dušanbeu, turkenska u Aškabadu, uzbeška u Samarkandu, dageska u Mahačkali, bakširska u Ufri i burjatska u Ulan-Udeu.²

Osnivanje veterinarskih škola i njihova organizacija u Francuskoj

Claude Bourgelat (1712.-1779.) napušta pravne poslove i polazi za svojom ljubavlju prema konjima u jednu konjaničku regimentu kao časnik, koju je brzo napustio preuzimajući poslove predstojnika akademije za jahanje. Po nagovoru prijatelja osniva prvu veterinarsku školu u svijetu 1762. g. u Lyonu. Već prve školske godine ovu školu upisala su uz domaće đake 3 Švicarca, 3 Sardinijca, 3 Prusa, 3 Austrijanca, 3 Danca i 3 Šveđanina. Bourgelat je bio jedini nastavnik u Lyonu do 1766. g., a njega je naslijedio njegov učenik i pomoćnik Abbe Rezier s kojim u Lyonu u to doba radi još i Violet kojeg je naslijedio Flandrin koji od 1780. g. prelazi u Alfort kojega mije-

1 Brozović, L. Interna skripta. Povijest veterinarske medicine.

2 Rapić, S., V. Vučevac (1974.): Razvoj i stanje visokog veterinarskog školstva u socijalističkim zemljama Europe. Vet. arhiv 44, 147-153.

nja Luis Bredin. Škola u Lyonu 1794. g. umjesto dosadašnja 2 nastavnika imala je 4 nastavnika, a 1802. g. imala ih je pet. Polaznici lionske škole bili su kovači, a nastava se izvodila iz anatomije, eksterijera, dijetetike, bilinarstva, prirode, znanosti o lijekovima, patologije, znanosti o operacijama te iz teorijskog i praktičnog potkivanja. Bourgelea je u ravnateljstvu naslijedio Abbe Rezier kojega je naslijedio Violet, njega je naslijedio Flandrin, a od 1880. g. njega je naslijedio Luis Bredin. Škola je 1798. g. premještena u napušteni samostan. Iza smrti svoga oca 1813. g. ravnatelj postaje Claude Bredin, a njega je 1834. g. naslijedio upravitelj pastuharne u Clunyu M. Doverds koji nije bio veterinar i koji je 1840. g. zamijenjen po Rainardu Gohier-u. Od 1863. g. Lecog je imenovan glavnim ravnateljem svih veterinarskih škola. Iza njega upravitelj je Rodet od 1865. g. do 1873. g. kojega je naslijedio Chauvean.³

Nakon tri godine u Alfortu se 1766. g. osniva veterinarska škola, a Bourgelat je postavljen za prvog ravnatelja sve do smrti 1769. g., a naslijedio ga je Chambert sve do 1814. g. U ovoj školi 1774. g. bilo je 12 pitomaca. Pod njegovim ravnateljstvom ukida se nastava iz predmeta „O narodnom gospodarstvu, poredbenoj anatomiji, kemiji, porodiljstvu i nauci o frakturama i luksacijama“, a ukinut je i jedan dio čopora i zverinjak. Obuka prirodopisu vraćena je Napoleonovim dekretom 1813. g., kao i predmet „Narodno gospodarstvo“ 1825. g. Od 1814.-1830. g. za ravnatelja je postavljen Girard, kojega nasljeđuju: Yard (1830.-1838.), Renaud (1838.-1861.), Delafond (1861.-1862.), Magne (1862.-1871.), Reynal (1871.-1879.), Goubaux.⁴

Veterinarska škola u Toulouseu osnovana je 1825. g., a 1828. g. bilo je njeno otvaranje, a da ni do 1834. g. nije bila smještena u nove zgrade. Prvi

ravnatelj bio je Dupuy (1825.-1832.) kojega je nasljeđuju: Mairoud (1832.-1837.), Bernadr (1837.-1847.), Prince (1847.-1865.), Lavocat, Baillet.⁵

U prvim francuskim veterinarskim školama predavalo se gradivo iz: anatomije, eksterijera, dijetetike, botanike, znanost o lijekovima, patologije, klinika, znanost o operacijama i potkivanje. U školu su primani uglavnom kovači, kuršmidi i njihovi sinovi s malim predznanjem. Godine 1813. uvode se predavanja iz prirodopisa i narodnog gospodarstva te se dekretom od 15. 1. 1813. g. škola dijeli u dva dijela i to na onu u trajanju od tri i dvije godine. U prvom tečaju predavala se gramatika, anatomija, eksterijer, botanika, farmacija s farmakologijom, potkivanje, o veterinarsko sudskoj medicini, patologiji i klinici. Iza završenog prvog tečaja pitomci su dobivali naziv marechal veterinaire (kuršmid). Drugi tečaj u trajanju od dvije godine sadržavao je predavanje o narodnom gospodarstvu, nauci o regelama, stočarstvu, zoologiji, fizici i kemiji, a iza svršenog tečaja dijelio se naslov Medicin veterinaire. Od 1. 9. 1825. g. Naredbom kralja ujedinjena su oba tečaja, a vrijeme školovanja produženo je na 4 godine nakon čijeg se završetka dobivao naslov veterinaire. Od 1830. g. uvjet za upis postala je klasična srednja škola sa završenim ispitom zrelosti. 6. Zakonskom odredbom od 19. 5. 1873. g. i dekretom od 21. 10. 1881. g. sve tri škole postaju podložne Ministarstvu poljoprivrede i trgovine i jednom generalnom nadzorniku. Tada je nastavničko osoblje brojilo 6 profesora, 2-3 repetitora, jednog upravitelja potkivačnice, jednog vrhovnog nadziratelja, 2 nadziratelja, upravnog činovnika i liječnika. Učenici

⁵ Brozović, L. (interna skripta).

⁶ Vučevac-Bajt, V. (2006.): Razvoj veterinarskog školstva u svijetu s posebnim osvrtom na prilike u Hrvatskoj. Acta med-hist. Adriat. 4, 121-128.

³ Brozović, L. (interna skripta).

⁴ Brozović, L. (interna skripta).

su nosili uniforme, bili podložni strogom kućnom redu i strogim disciplinskim postupcima. Od 1825. g. nastava traje 4 godine, a predavalo se gradivo iz: fizike, meteorologije, kemije, farmacije, toksikologije, prirodopisa, farmakologije, anatomije, eksterijera, fiziologije, teratologije, sveopće terapije, znanost o zarazama, veterinarskog redarstva, pregleda mesa, sudske veterinarske medicine, zakona o trgovanju sa životinjama, sveopće i specijalne patologije, klinika, kirurgije, znanost o operacijama, potkivarstva, higijene, stočarstva, francuske književnosti i njemačkog jezika.⁷

Prije osnivanja veterinarskih škola u Francuskoj su postojali kuršmidi koji su djelovali u vojsci kao Maitres marechaux, a koji su od 17. 4. 1772. g. nazvani Marechaux experts, a dekretima od 25. 3. 1776. g., 25. 7. 1784. g., i 17. 3. 1791. g. opet Maitres marechaux. Dekretom od 10. 1. 1794. g. nazvani su Artistes vétérinaires prvog (imali su čin kvadrimeistera osoba koji se brine za nastambu) i drugog razreda imali su čin adjutanta. Dekretom od 15. 1. 1813. g. bila su 4 veterinarska nadzornika i marechana vétérinaire I. i II. razreda, i marechann vétérinaires surnuméraires. Odredbom od 1. 3. 1826. g. bio je naziv Marechal vétérinaire promijenjen u vétérinaire, a Nalogom od 18. 3. 1843. g. bili su sljedeći stupnjevi: vétérinaire principal, vétérinaire en 1er, aide vétérinaire i sous aide vétérinaire. Dekretom od 28. 1. 1852. g. određeno je za vojsku slijedeće: Nadveterinari (Vétérinaires princiaux 3), Veterinaei (1. razred 51., 2. razred 50). Dekretom od 14. 1. 1860. g. određeno je za vojsku: vétérinaires principaux čin pukovnika 5, vétérinaires en 1er čin kapetana 122, vétérinaires en 2 čin pukovnika 132, Aides vétérinaires čin nadporučnika 91, Aides vétérinaires stagiaires 91 ili ukupno 370. Dekretom od 30. 4. 1875. g. određeno

je za vojsku: Nadveterinar I. razred čin poporučnika 5, Nadveterinar II. razred čin kapetana, veterinar prvog razreda čin kapetana, veterinar drugog razreda čin poručnika, veterinar pomoćnika čin potporučnika. Veterinara I. razreda bilo je u činu kapetana 143, drugog razreda u činu poručnika 15 i veterinarskih pomoćnika 115 u činu potporučnika. Godine 1880. g. uz 419 vojnih veterinaru u Francuskoj je djelovalo 3 015 civilnih veterinaru ili ukupno 3 434 veterinaru. Civilni veterinaru bili su veterinaru departmana, kotarski veterinaru, gradski veterinaru, pogranični veterinaru, kao i veterinaru na svim ergelama i u 22 pastuharske postaje.⁸ Uvjet za vojnu službu bio je nakon završenog fakulteta godinu dana stupiti u konjaničku školu gdje su upoznati s vještinom jahanja i vojničkim životom.

Italija

1. Prva veterinarska škola u Italiji otvorena je 1769. g. u Torinu. Bruguone je bio prvi ravnatelj kojega je u ravnateljstvu naslijedio 1813. g. Lessona, a kada je škola premještena u Fossano, ravnateljstvo je preuzeo Ercolanil (1834.-1854.) kojega nasljeđuju Tombaripa, Perosina pa Valada.
2. Veterinarska škola u Milanu (predviđeno osnivanje 1772. g.) osnovana je 1787. g. Otvorena je 1791. g., a na osnovu dekreta potkralja Eugena od 1. 8. 1805. g. reorganizirana je i ustrojena po francuskom uzoru. Pozzi je postao ravnatelj, a od 1834. g. po uzoru na Beč postaje Veterinarski institut. Laurin je preuzeo ravnateljstvo (1835.-1840.) kojega u ravnateljstvu nasljeđuju Arverdi (1840.-1858.), Bonera, Corvini te Buensanti. Od 1860. g. imala je škola naziv Scola superiere di medicina veterinaria.

7 Brozović, L. (interna skripta).

8 Brozović, L. (interna skripta).

3. U Napulju je otvorena veterinarska škola 1815. g., a prvi ravnatelj bio je Nanzio kojega je nasljeđuju Christin, Valada (1868.-1876.), Greste, Martini, Valentini, Falconio, Mentoni, Eberon i Chiavo.
4. U Bolonji je od 1784. g. postojala katedra za veterinarsku medicinu na sveučilištu koju je vodio Gondolfi, a kojega je naslijedio Aleksandrini (1819.-1861.). U ovom gradu osniva se veterinarska škola 1871. g. čiji je upravitelj Ercolani.
5. U Pisi je osnovana veterinarska škola na čelu s ravnateljem Lambordinijem.
6. U Parmi je 1776. g. bila veterinarska škola.
7. U Padovi je osnovana veterinarska škola 1774. g. čiji je osnivač bio Orus, kojega nasljeđuju Rinaldini (1792.), Gaotane Malaccarne (1804.) te Gerolame Molin.
8. Veterinarska škola u Modeni.
9. Veterinarska škola u Ferari.

Civilni veterinari bili su slabo materijalno i socijalno situirani te su bili podređeni Ministarstvu poljoprivrede i trgovine. U vojsci su ukupno bila 142 veterinar organizirani na način da je 1871. g. na čelu je bio Veterinarski nadzornik-Tenete colonelle veterinarie u činu i pravima potpukovnika, sa 7 maggiori veterianri u činu kapetana, 40 capitani veterianri u činu poručnika i 31 sotta tenuti veterinari u činu potporučnika. Svakih 6 godina uz osnovnu plaću davani su dodatci i to da je nadzornik primao za 2 konja, a maggiori veterianri jednog konja.

Španjolska

Španjolska je imala 5 veterinarskih škola: jednu prvog razreda u trajanju od 5 godina i 4 škole drugog razreda u trajanju od 4 godine i to u: Cordovi, Leonu, Saragossi i Santiagu.

U Madridu veterinarska škola je osnovana 1793. g. čiji je Malatz bio prvi, a

Estavez drugi ravnatelj. Školu preuzima Risuena, a njega u ravnateljstvu nasljeđuju: Bovadilla, Sampredo. Mendoza postaje ravnateljem 1846. g., a njega nasljeđuju Jose Maria Monos koga je 1882. naslijedio Martinez Lopez.

Škole su pohađali mnogi slušači tako da je 1867. g. u Madridu bilo 500 slušača u Saragosi oko 200 te Leoni i Cordovi po 60.

Na čelu veterinarstva bila je komisija poljodjelaca, veterinar i liječnika. Civilni veterinari bili su podređeni Ministarstvu unutarnjih poslova na čelu s gore navedenom komisijom. U vojsci je na čelu veterinar stajao profesor-major u činu potpukovnika, a iza njega 7 profesores de escuela u činu komandanta pa profesores I u činu kapetana, profesores II u činu poručnika i profesores III u činu potporučnika. U vojsci je 1881. g. bilo ukupno 252 veterinar.

Portugal

Portugal je imao jednu školu u Lisabonu koja je 1855. g. bila reorganizirana. Veterinarstvo u vojsci: 4 veterinar u I. razredu u činu kapetana, 5 veterinar u II. razredu u činu poručnika, 8 veterinar u III. razredu u činu potporučnika.⁹

Belgija

Belgija je imala školu od 1832. g., a koja je u Bruselu otvorena tek 1835. g., Verrheyen je ravnatelj od 1850.-1854. g., i od 1862.-1864.g., Didet je bio ravnatelj od 1852.-1864. g., a od 1864.-1867. g. ravnatelj je bio Delwart (1864.-1867.) i Derache od 1867. do 1877., Thiernes (1877.-1883.), a od 1883.-ravnatelj je bio Wehenkel. U svakom kotaru bio je jedan ili više veterinar, a zadaća im je bila nadzor nad zdravljem domaćih životinja, nadzor sajmov, i tamanjenje životinjskih zaraza.

⁹ Brozović, L. (interna skripta).

Nadriveterinarstvo je bilo zabranjeno. U vojsci su 1868. g. imali 34 vojnička veterinarina i 392 civilna veterinarina. U vojsci je na čelu bio Veterinaire en chef u činu majora, 10 veterinarina I razreda u činu kapetana, 13 veterinarina II razreda u činu poručnika, 8 veterinarina III. razreda u činu potporučnika.¹⁰

Mađarska

Još 1776. g. bio je pokušaj osnutka veterinarske škole u Obudu, predgrađu Pešte. Stolica za veterinarstvo osnovana je 1786. Od 1787. g. djeluje Allatorvostudomânyi Egyetem Budapest. Godine 1878. g. sagrađena je velika zgrada za školu, a 1882. g. organizirana je na uzor u Beču. Za I. period od 1787.-1851. g. značajno je navesti da je na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Pešti postojala Katedra za veterinarstvo, studij za studente medicine slušao se u 4. godini, a za studente kirurgije u 2. godini. Studij je 1799. g. podijeljen na 2 studija: -cursus epizootiologiae-za liječnike i kirurge i -cursus hyiatriae-studij za laike (kovače). Predavači su bili: Šandor Talnay, Josef Hoffner, Vimas Zlamâl. II. period je od 1851. do 1875. g. i naziva se K.u.K. Institut za veterinarstvo u Pešti (čiji studij traje 2 semestra), koji se od 1861.-1875. g. naziva Kraljevski mađarski Institut za veterinarstvo (Thierheilkunde), koji je od 1869. g. potpao pod Ministarstvo poljoprivrede. Predavači: Vimas Zlamâl, Alois Szabö (direktor) i Béla Tornay.

III. period obuhvaća razdoblje od 1875.-1890. g. kada se naziva Kraljevsko ugarsko učilište za veterinarsku medicinu čiji studij od 1875. g. traje 3 godine, a uvjet upisa je bio završenih 6 razreda gimnazije. U ovom periodu jedno vrijeme direktor je bio Béla Tornay.

IV. period je od 1890.-1899. g. kada se naziva Kraljevsko Mađarska veterinarska akademija na kojoj studij od 1890. g. traje 4 godine.

10 Brozović, L. (interna skripta).

V. period je od 1899.-1933. g. kada se naziva Kraljevsko ugarska veterinarska visoka škola. Za ovo vrijeme događaju se znatne promjene kao što su: uvođenje privatnog docenta, a kandidati su za upis trebali završiti potpunu gimnaziju 1900. g., uvođenje doktorata s disertacijom i 3 ispita 1906. g., rector magnificus 1917. g. te studij od 9 semestara 1922. g.

VI. period je od 1934.-1945. g. od kada se naziva Odjel za veterinarsku medicinu-Poljoprivredno-veterinarskog fakulteta Univerziteta za tehničke i gospodarske znanosti „Josef Nandor“.

VI.a period je od 1945.-1952. g. kada se naziva Veterinarski fakultet univarse za gospodarske znanosti na kojemu se 1950. g. uvodi pojam honorarni docent i doktor veterinarskih znanosti, a 1951. g. studij traje 10 semestara.

VII. period je od 1952.-1962. kada se naziva Veterinarsko-medicinska visoka škola koja je izvan univerze. Od 1956./57. dobivao se doktorat nakon promocije bez doktorskog ispita i bez disertacije. VIII. Univerzitet za veterinarsku medicinu.¹¹

Ukrajina

Predavači su u Lavovu nekada bili: Wagner (1813.-1816.), J. Punschert (1816.-1817.), Antun Buchmüller (1817.-1823.), Franz Eckel (1825.-1834.), Franz Frisch (1836.-1842.), Franz Lautner (1842.-1881.), a 1881. g. osniva se u Lavovu Veterinarska škola čiji je direktor Peter Seifmann.

Austrija

Na svim sveučilištima u Austriji postojale su stolice iz veterinarstva, a veterinari Austrije dijelili su se na vojne u službi države i civilne koji su vršili privatnu praksu. U civilnoj službi bio je jedan referent kod Ministarstva, 17 županijskih veterinarina koji su nadzirali na-

11 Rukopis iz Arhive Zavoda za povijest; autor Orban ili Brozović.

ređene mjere i sve ostale poslove. Njima je bilo podređeno 26 karantenskih veterinarara i 253 kotarskih veterinarara. U vojsci su do 1857. g. bili samo nadkuršmidi s narednikom u eskadrionskim kovačima u podčasničkom činu. 1890.-tih godina bilo je 15 nadveterinara II. razred, 14 nadveterinara II. razred, 20 veterinarara i 20 veterinarskih pomoćnika i 200 veterinarara u pričuvi.

Njemačka

Njemačka je imala je 6 veterinarskih škola. Najstarija škola u Njemačkoj je u Hannoveru 1778. g. Ravnatelj od 1778.-1784. g. bio je Kersting kojeg je naslijedio Havermann (1815.-1819.), Günther (1840.-1858.), Gerlach (1859.-1870.), Günther (1881. g.), a njega od 1881. g. Damman. Do 1845. g. nastava je trajala 2 godine, a poslije 5 semestara podvrgnuta je Ministarstvu unutarnjih poslova. Od 1851. g. školovanje traje 6 semestara. Od 1872. g. obje veterinarske škole bile su podređene Ministarstvu poljoprivrede, a prije toga Ministarstvu prosvjete.

U Saskoj u Drezdenu Weber je bio nadveterinar u kneževim konjušnicama koji 1774. g. na vlastiti trošak otvara veterinarsku školu koju je 1780. g. kupila država i povjerila upravu Rumpeltu kojega će poslije smrti u ravnateljstvu naslijediti braća Reter koji su 1817. g. bili otpušteni iz škole te se škola ujedinjuje s medicinsko-kirurškom akademijom. Ravnatelj škole postao je Seiler. Iza otpusta Brocschova 1820. g. do 1853. g. ravnatelj je postao Prinz. Godine 1856. g. škola je odijeljena od kirurško medicinske akademije i podređena posebnoj upravi. Od 1859.-1879. g. uprava škole povjerena je Haubneru. Godine 1861. g. škola prelazi u novouređene prostorije, a 1862. g. uređena je jedna gospodarska pokusna postaja.

Na Sveučilištu u Leipzigu (osnovano 1409. g.) pod upravom Zürn timerom postojao je jedan veterinarski zavod. Od

1863. g. postojali su kotarski i županijski veterinarari. U Leipzigu je 1817. g. osnovan Veterinarski fakultet.

U Saskoj je bilo nedostataka u organizaciji vojnog veterinarstva, a od 1863. g. postojali su kotarski i županijski veterinarari. Veterinarari civili imali su pravo urediti kućne ljekarne i izdavati lijekove po cjeniku. Nadriveterinarstvo je bilo strogo zabranjeno. Nadveterinar koji je bio pretpostavljen svim veterinarima imao je čin poručnika, a ostali veterinarari imali su čin narednika. Kod svake eskadre bio je jedan kuršmid u činu kaplara i jedan potkivač bez čina. Od 1874. g. veterinarstvo je bilo uređeno kao u Pruskoj. U Saskoj 1874. g. djeluje više od 200 veterinarara civila i oko 40 vojnih veterinarara koji od 1864. g. imaju jedno veterinarsko društvo.

U Pruskoj je sagrađena škola u Berlinu, a otvorena je 1. 6. 1790. g. U početku za trajanja nastave od 4 godine predavalo se: bilinarstvo, kemija, farmacija, farmakologija, znanost o receptiranju, anatomija, eksterijer, kirurgija, potkivanje, patologija, terapija, dijetetika i nauka o zarazama. Prije se uprava mijenjala godišnje do Neumana (1804.-1819.) kojeg nasljeđuju Langermann (1819.-1832.), Alders (1832.-1849.) upravu razdjeljuje u 2. upravu. Esse vodi administrativne poslove, a Gurlt tehničke poslove do 1869. g. kojega je naslijedio Gerlach. Godine 1836. g. uveden je novi nastavni plan i obrazovno vrijeme za veterinarara I. razreda bilo je produljeno na 3,5 godina, za veterinarare II. razreda, a za vojne pitomce tražilo se da imaju niže razrede gimnazije, ili građanske škole uz poznavanje potkivanja, a školovanje je produljeno na 6 semestara. Od 1948. g. Uprava škole prelazi pod nadležnost Ministrastva zdravlja, a od 1872. g. sve poljoprivredne i veterinarske škole postavljene su pod upravu Ministarstva poljoprivrede. Od 1878. g. naukovanje je produljeno na 7 semestara, a za stupanje u školu tražio se ispit zrelosti.

Po nalogu od 13. 6. 1817. g. veterinari su se dijelili na veterinare županija u činu okružnog fizika i u kotarske veterinare. Namješteni veterinari podvrgavali su se jednom državnom ispitu. Nalogom od 2. 8. 1817. g. nadriveterinarstvo je bilo zabranjeno, a nalogom od 7. 9. 1811. g. i 17. 1. 1812. g. izdavale su se obrtne dozvole za vršenje veterinarske prakse. Ediktom od 21. 6. 1815. g. određene su bile cijene veterinarskih zahvata. Donošenjem Zakona o obrtnom porezu od 20. 5. 1820. g. i obrtnom redu od 17. 1. 1845. g. i 1869. g. dopušta se praksa i nediplomiranim veterinarima u zemljama sjeverno-njemačkog saveza u kome je do tada nadriveterinarstvo bilo zabranjeno (Saska). U Prusiji se iz Naredbe od 21. 5. 1875. g. potpuno odvaja od lječništva i u Prusiji je s vojnim veterinarima bilo ukupno oko 1 700 veterinarima i to: 39 oblasnih, 422 kotarska, 16 graničnih i oko 1 000 privatnih veterinarima.

Vojni veterinari koji su morali biti kovački pomoćnici su od 1790. g. bili kao zastavnici i kuršmidi i iza završenog tečaja u veterinarskoj školi namješteni u činu podčasnika. Tek od 25. 1. 1853. g. kod svake konjičke i topničke pukovnije bio je jedan Rossarzt u činu kaplara, a od 9. 1. 1863. g. primaju kuršmidi naslov Unterrossarzt (podveterinar) i došli su u čin kaplara.

U Münchenu je škola osnovana 1790. g., a bila je povjerena medicinskom savjetniku i zemaljskom liječniku dr. med. Will-u. U početku je podložna dvorskom ratnom vijeću, a studij je trajao 3 godine. Postojalo je 8 stipendija za vojničke i civilne učenike koji su morali biti izučeni potkivači, a u školu su se primali pitomci koji su plaćali 10 for. mjesečno. Od 1880. g. škola je pod Vrhovnom zemaljskom upravom i od 1810. g. nosi naziv Centralna veterinarska škola i bila je podređena Ministarstvu unutarnjih poslova. Ravnatelji su bili: Schwab (1821.-1851.), Fraas (1851.-1866.), Probstmayer (1866.-1877.) kojega

je naslijedio Franck (od 1877.). Godine 1852. g. škola je reorganizirana, a uvjet u njezin upis bila je završena gimnazija, završena gospodarska ili obrtna škola, a Naredbom od 29. 8. 1864. g. dopušten je upis na studij i s realnom gimnazijom.

U Würzburgu je od 1791. g. bio osnovan Veterinarski institut, a 1793. g. otvoren je po Halberstädteru. U ovaj Institut su primani potkivački pomoćnici koji su naukovanje završili u trajanju od jedne do jedne i pol godine. Iza njegove smrti 1801. g. rukovođenje školom preuzima Ryss (1801.-1806.), a iza njega Schmidt do 1867. g. Ovaj institut je 1869. g. ukinut i pretvoren u potkivačku školu. U Würzburgu je 1868. g. u Veterinarskom zavodu imenovan za nastavnika Pflug.

Veterinari Bavorske na osnovi raspisa 1. 2. 1810. g. bili su podložni sudskim liječnicima koji su nakon završene medicine završili tečaj na veterinarskoj školi i određivali mjere propisane za sprječavanje zaraza. Nalogom od 1. 9. 1868. g. veterinarima je osigurano jedno potpuno samostalno zvanje, po kome je bilo osigurano u svakom proširenom kotaru mjesto veterinarima, a nalogom od 20. 7. 1872. g. djeluju u Bavorskoj i iza položenog državnog ispita, a s državnim prinađelstvima 1 zemaljski veterinar, u svakom kotaru po jedan kotarski veterinar, a kod svakog okruga jedan okružni veterinar, a još su postojali i gradski i privatni veterinari. Od 1836. g. određene su cijene za veterinarske usluge koje su detaljno preispitane 1872. g., a 1875. g. određena je cijena lijekova koje su veterinari izdavali. Od 1805. g. nadzor nad kuršmidima vršio je ravnatelj veterinarstva, a od 1808. g. jedan vojni liječnik, 1810. g. kuršmidi dobivaju naslov liječnici konja, a od 1815. g. oberkuršmidi dobivaju čin podkirurga, od 1821. g. veterinari 1822. g. dobivaju brigadni potkivači čin kirurških vježbenika. Od 1813. g. imala je svaka konjička pukovnija, osim liječnika za konje i jednog praktikanta.

Kod pukovnije su namješteni od 1823. g. veterinari koji su prije bili kovači, kao veterinarski vježbenici s činom junkera. Od 1829. g. veterinarsko osoblje u vojsci bilo je: 1 armijski nadveterinar u činu satnika, 4 pukovnijska veterinarina I razred i 2 pukovnijska veterinarina II. razred u činu natporučnika, 2 podveterinara I. razred i 4 podveterinara II. razred u činu potporučnika i 14 veterinarskih vježbenika. Od 1840. praktikanti zadržavaju čin junkera. Od 31. 5. 1869. g. u vojsci su bili: 1 nadveterinar, 13 pukovnijskih veterinarina I. i II. razred, 13 divizijskih veterinarina i 37 podveterinara. Od 1873. g. bio je 1 štabni veterinar u činu potpukovnika, 2 štabna veterinarina u činu kapetana, 19 veterinarina I. razreda u činu poručnika i 17 veterinarina II. razred, a u činu potporučnika. Podoficirske činove dobivali su veterinarski pomoćnici i veterinari kao jednogodišnji dobrovoljci. U Bavarskoj je bilo oko 400 praktičnih veterinarina.

Württembergška veterinarska škola otvorena je u Stuttgartu 3. 12. 1821. g. koja od 1830. g. obrazovala dvije vrste veterinarina. Čisti praktični i čisti znanstveni radnici od kojih su posljednji bili ispitani na medicinskom kolegiju i dobili pravo samostalno nastupiti u poslovima zaraznih bolesti. Od 1842. g. trajanje nastave je 4 semestra i određen je prijemni ispit. Ravnatelj škole je Walz, nasljeđuju ga Hering (1842-1869.), Rueff (do 1874.), Fricker. Od 1868. g. školovanje je produljeno, a za upis je bio uvjet završena realna gimnazija.

Württembergški veterinari dijelili su se u 2 razreda na praktičare i znanstvenike koji su morali završiti potpuni veterinarski studij i imali su pravo samostalno rješavati zaraze životinja. Praktičari su imali manje veterinarsko znanje, a ujedno su bili i potkivači. Od 1868. veterinari primaju od općina plaću uz subvenciju države, ali su zato bili dužni obavljati sve radnje u slučaju pojave neke zaraze. U Württembergu je

u vojsci kod svake regimente bio jedan pukovnijski veterinar u činu poručnika, a nakon 10 godina rada unaprijeđen bi bio u čin kapetana, a kod svake eskadre bio je po jedan potkivački zastavnik, a od 1875. g. vojničko veterinarstvo uređuje se po pruskom modelu. U Württembergu je bilo 268 civilnih veterinarina i 31 veterinar uposlen u vojsci.

U Gisenu je već početkom 17. st. bila jedna stolica za veterinarstvo kojom je od 1798.-1804. g. upravljao Pilger. Iza njega djelovali su Walther, Nebel, Vix koji je 1829. g. vlastitim sredstvima otvorio bolnicu za domaće životinje u kojoj je liječenje bilo besplatno. U Gisenu su se obrazovali bolničari za njegu životinja i veterinarski stručnjaci. Naredbom od 21. 5. 1830. g. veterinarski stručnjaci morali su imati predznanje, a 1842. g. odobrena su sredstva za gradnju potrebnih prostorija gdje bi se izučavali veterinari I. i II. reda čija je dužina studiranja za I. red bila 7, a za II. red 5 semestra. Veterinari II razreda slušali su ista predavanja kao i oni I. razreda s izuzetkom logike, psihologije, sveopće povijesti, prirodopisa, zoologije, mineralogije, narodnog gospodarstva i enciklopedija.

U Karlsruheu je 1784. g. osnovana jedna veterinarska škola. Iza Vierdove smrti 1810. g. ravnatelj Teuffel preuzima upravu Zavoda. Škola je 1814. g. ukinuta, a 1822. g. nanovo otvorena. Škola je 1832. g. pod upravom Zemaljske uprave pastuharne povjerena ravnatelju komisije Teuffelu iza kojeg je 1832. g. namješten Herrmann, a 1841. g. uprava je povjerena Fuchsu. Godine 1860. škola je ukinuta.

Stanje veterinarstva u Badenu: Na osnovu Naloga od 6. 6. 1806. g. veterinari su podređeni kotarskim liječnicima kojima su u slučaju zaraze podnosili izvješća i izvršavali njihove naloge. Nadriveterinarstvo je bilo strogo zabranjeno. Vrhovnu upravu vršila je generalna sanitetska komisija. Godine 1864. g. ukinut je medicinski nadsavjet koji je uvršten u medicinsku upravu, a

vrhovno vodstvo prenošeno je na Fuhsa. Od 1865. g. kotarski veterinari postaju samostalni, a 1873. g. ukinut je medicinski savjet i nadomješten s jednim referentom kod ministarstva. Ove 1873. g. bilo je 10 kotarskih veterinara i 24 kotarska veterinar (razlika u plaći) koji su trebali odrediti veterinarsko redarstvene mjere i dr. U vojsci se kod svake pukovnije nalazio po 1 veterinar u čina časnika. U Badenu su djelovala 54 kotarska veterinar, 65 slobodno prakticirajući i 20 vojnih veterinara i 1 veterinarski referent.

U Göttingenu je 1771. g. otvoren jedan tečaj za podučavanje u trajanju od 2 godine nakon kojega su pitomci primili svjedodžbu kojim im se dopuštala praksa. Smrću Erxlebena 1777. g. prestaju predavanja, a tek 1816. g. ponovno ih započinje Lappe koji od 1820. g. predaje u svim granama iz veterinarstva u trajanju od 1 godine. Učenici su preuzimani bez ikakvog predispita, a iza posljednjeg položenog usmenog ispita postizali su pravo vršenja veterinarske prakse kao i u Hannoveru izučeni veterinari. Godine 1854. g. zavod je ukinut.

U Marburgu je 1788. g. otvoren Veterinarski zavod pod upravom Buscha koji je predavao predmete iz veterinarstva u jednogodišnjem tečaju, a 1825. g. Zavod dobiva svoju zgradu. U Jeni je postojao jedan veterinarski zavod od 1816. g. do 1849. g. pod Rennerovim vodstvom.

Švicarska

U Švicarskoj postoje 2 veterinarske škole: u Bernu (1806. g.) i Zürichu (1819. g.). U Bernu je osnovana 1806. g. osnivač je Emmert, a 1808. g. osniva bolnicu za životinje. Od 1835. g. Zavod je sjedinjen s Medicinskim fakultetom. Bernska škola je reorganizirana, a ravnatelj postaje Pütz 1869.-1876. g., a od 1876.-1882., postaje von Niederhäusern, a 1882. g. postaje Berdez. U Zürichu je na poticaj Roemera osnovana Veterinarska škola 1819. g., a 1820. g. ju je otvorio J. C. Michel. Od 1834. g. škola je reorganizirana i trajanje

je određeno na 2 godine. Michela je u ravnateljstvu naslijedio Wirth, a iza njegove smrti ravnatelj postaje Zangger do 1882. g.¹²

Švedska

Od 1834. g. namješteni su veterinari u kotarevima i to po jedan veterinar i jedan pristav. Od 27. 9. 1836. g. je donesen Zakon po kojemu nitko nije smio obavljati nadrveterinarsvo. U vojsci su djelovali nadrveterinari u činu pukovnika, štabni veterinari u činu poručnika i veterinari korpusa u činu potporučnika.

Danska

U Kopenhagenu je 1773. g. otvorena Veterinarska škola. Abildgaard je osnovao svoju privatnu veterinarsku školu u koju je od vlade imenovan za ravnatelja sve do 1801. g., a ovu školu je 1777. g. kupila država. Abilgaard od 1801.-1822. naslijedio je Viborg.

Irska

U Dublinu je postojala stolica za veterinarstvo na sveučilištu, a postojale su škole za felčere u krunskim ergelama i kod pukovnijskih. Civilni veterinari „englezke“ dijelili su se na slobodne veterinare i veterinare ergele. U vojsci u 19. st. bilo je 5 činova razreda i to: nadrveterinar u činu pukovnika, štabni veterinar u činu majora, veterinar I. razreda u činu kapetana, veterinar u činu poručnika i veterinarski vježbenici u činu potporučnika. Iza Naredbe od 22. 4. 1878. g. postojala su 2 nadrveterinara¹³.

Albanija

U Albaniji prvi Veterinarski fakultet osnovan je 1952. g. Fakulteti i Veterinarisë instituti i Lartështetor i bujqësisë Tirana 1952.

¹² Brozović, L. (interna skripta).

¹³ Brozović, L. (interna skripta).

Rumunjska

Od 1861. g. u Bukureštu postoji veterinarska škola na čelu s ravnateljem Lecustoane. Djeluje 56 civilnih veterinara koji su spadali pod Ministarstvo unutarnjih poslova i 44 vojna veterinara koji su imali pravo na 1 konja u vojsci. Fakulteti do 1974. g. su: Facultea de medicina veterinara Institut „N. Balcescu“ Bucuresti 1861. g., Facultea de medicina veterinara Institut Agronomic „Ion Ionescu de la Brad“ Iasi 1961. g., Facultea de medicina veterinara Institut Agronomic „Dr. Petru Groza“ Cluj 1962. g., Facultea de medicina veterinara Institut Agronomic Timisoara 1962. g.

Tursko carstvo

U Carigradu je 1844. g. otvorena po pruskom brigadiru Godlovskom veterinarska škola koja je bila pod Ministarstvom rata. Tečaj je u početku trajao 3, a kasnije 2 godine. Kod svake pukovnije nalazio se po 1 veterinar u časničkom činu kome su bili podređeni 2 felčera i 5 kovača.

Čehoslovačka

Od osnutaka u Pragu je Njemački univerzitet do 1898.-1930. g. kada postaje Češka universa nije mogla osnovati veterinarsko učilište sve dok se nije raspala Austro-ugarska, a Vysoka škola veterinárníu Brnu 1919. g. i Vysoká škola veterinárska Košice 1949. g. Predavači u Pragu bili su: Joh Knobloch (1795.), Albert Martin Tögl (1795.-1825.), Karl Wilhelm Kahlert (1825.-1844.), Franz Wener (1845.-1853.), M. Röhl (1846.-?), Popel (?-1855.), Simon Struppi (1855.-1880.), Joh Marech (1880.-1898.), Herman Dexler (1898.-1931.). Češka universa: Theodor Kasperek (1898.-1930.).

Bugarska

Viši veterinarsko medicinski institut G. Pavlov osnovan je 1923. g. u Sofiji.

U Bugarskoj je organizirano praktično veterinarstvo na kooperativnoj osnovi preko guste mreže „lečebnica“.¹⁴

Poljska

Zbog diobe Poljske veterinarska škola u Varšavi osnovana je u carskoj Rusiji, a u Lavovu u Austro-ugarskoj. Kasnije će u socijalističkoj Poljskoj biti osnovane još tri nove veterinarske škole te je Poljska 1974. g. imala 4 veterinarska učilišta: Wydział weterynaryjny Wysszka szkola Rolnicza Warszawa, 1849. g., Wydział weterynaryjny Wyszka szkola Rolnicza Lublin 1944. g., Wydział weterynaryjny Wyszka szkola Rolnicza Wroclaw, Wydział weterynaryjny Wyszka szkola Rolnicza Olsztyn-Kortowo, 1966. g.¹⁵

SSSR-Rusija

Početkom 19.-tog stoljeća veterinarstvo u Rusiji je administrativno organizirano u sklopu saniteta, a na ruskim medicinskim akademijama osnovani su veterinarski odjeli na kojima je studij trajao 4 godine. Iz tih škola izlazili su liječnici koji su rukovodili veterinarstvom ruskog imperija. Prva veterinarska škola nakon osamostaljenja veterinarstva osnovana je 1898. g. u Kijevu, a starija je ona u Lavovu 1881. g., ali je osnovana dok je ovaj grad bio pod Austro-ugarskom monarhijom.¹⁶ SSSR je od carske Rusije naslijedio je 4 visoka veterinarska učilišta, a od 1918. do 1951. g. osnovao je 33 nova veterinarska fakulteta.

14 Rapić, S., V. Vučevac (1974.): Razvoj i stanje visokog veterinarskog školstva u socijalističkim zemljama Europe. Vet. arhiv 44, 147-153.

15 Rapić, S., V. Vučevac (1974.): Razvoj i stanje visokog veterinarskog školstva u socijalističkim zemljama Europe. Vet. arhiv 44, 147-153.

16 Rapić, S., V. Vučevac (1974.): Razvoj i stanje visokog veterinarskog školstva u socijalističkim zemljama Europe. Vet. arhiv 44, 147-153.

Establishment veterinary education and organization of civilian and military veterinary practice in Europe from the 18th to 19th century

Petar DŽAJA, DVM, PhD, Full Professor, Faculty of Veterinary Medicine University of Zagreb, Croatia; Sonja SINKOVIĆ, DVM, Croatian Veterinary Institute, Zagreb, Croatia; Magdalena PALIĆ, DVM, Faculty of Veterinary Medicine University of Zagreb, Croatia; Josip MIHALJ, DVM, Veterinary Practice Soljani, Croatia; Krešimir SEVERIN, DVM, PhD, Full Professor, Faculty of Veterinary Medicine University of Zagreb, Croatia

This paper presents the establishment of veterinary education from its beginnings in Lyon in 1762, until 1919, when the Faculty of Veterinary Medicine was established at the University of Zagreb (Croatia). It also presents an overview of the civil and military organization of the veterinary practice in former states. Since the majority of veterinarians from Croatia were educated in Vienna, the development of veterinary education in Vienna will be considered elsewhere. In 1880, there was a total of 3,434 veterinarians in France, of whom 419 were military veterinarians and 3,015 were civilian veterinarians. The Italian army included 142 veterinarians, while the Spanish army included 252 veterinarians in 1881. In 1868, the Belgian army had 34 military veterinarians, and 392 civilian veterinarians. In Austria there were 297 veterinarians in the civil service. In Saska province, more than 200 civilian veterinarians and about 40 military veterinarians were employed, and the veterinary society was established in 1864. According to an 1875 Regulation, the veterinary practice was completely separated from the medical practice in Prussia, where in

addition to military veterinarians, the total of 1,700 veterinarian also included 39 regional, 422 community, 16 border and about 1,000 private veterinarians. Baden province had 54 community veterinarians, 65 practitioners and 20 military veterinarians and veterinary officers. In Württemberg province, there were 268 civilian veterinarians and 31 military veterinarians. In the 19th century, veterinary education began in France (Lyon) in 1813 with a 2 or 3-year programme, but in 1825 was extended to 4 years. In Spain, the education lasted for 4 or 5 years. In Hungary, Budapest, the education began in 1851 and lasted 2 semesters, in 1875 it lasted 3 semesters, and finally in 1899 it was extended to 4 years. In 1922, the programme lasted for 9 semesters and from year 1951 for 10 semesters. In Germany, Hannover since 1845, education lasted for 2 years and in 1851 it was extended to 3 years. In Berlin, the education started in 1836 and lasted for 6 or 7 semesters, and from 1878 was extended to 7 semesters. In Germany, München, the study of veterinary medicine began in 1790 and lasted for 3 years.

Key words: *veterinary education; civil and military veterinary practice; Europe*